

licenciaats- verhandelingen

paul ickx

De derde wereld in de Vlaamse dagbladers Een vergelijkende inhoudsanalyse 1966-1971

Fac. Soc. Wet., Leuven 1973, 393 blz.
(Promotor : L. Boone)

Vanuit de vaststelling dat in de aandacht voor en benadering van de derde-wereld-problematiek sinds enkele jaren belangrijke verschuivingen hebben plaatsgehad, wilden we in deze studie trachten een indruk te geven van de informatie rond deze problemen in onze eigen pers. De bedoeling was dus duidelijk een onderzoek op het materiaal zelf te doen. Vanzelfsprekend kwamen reeds bij de conceptie verschillende vragen naar voren.

Vooreerst was er de vraag naar de belangrijkheid van het aandeel derde-wereld-informatie in de redactionele inhoud van de bestudeerde kranten. In dit kader ging ook even de aandacht naar stukken met een bijzonder eigen karakter. Het betreft: vaste rubrieken, reportages, opiniestukken en artikels die door omkadering of uitzonderlijke spatiëring of lettertype de aandacht trekken. We wilden deze bijzondere aspecten even aanraken omdat ze een aparte groep meer opvallende artikels vormen en in zekere gevallen sommige verhoudingen kunnen verduidelijken. Ook de verhouding titel-artikel-illustratie werd als situeringselement even aangeraakt, naast de spreiding van de artikels over de verschillende pagina's. Met de bestudering van het aandeel van de verschillende nieuwsbronnen zochten we het antwoord op een tweede vraag, namelijk naar de basis en fundering van het derde-wereld-nieuws.

Naast de situering en bespreking van de gegevens in vergelijking met het geheel van de krant wilden we ook enkele vragen beantwoorden door de gegevens onderling te situeren en te vergelijken. Vooreerst zochten we een antwoord op de vraag naar de « ruimtelijke » spreiding van de verkregen gegevens. Hiertoe gingen we de elementen indelen naar de verschillende continenten. Om vertekening van de globale resultaten te vermijden behandelden we hierbij de landen met een bijzondere actualiteitswaarde afzonderlijk. We denken hier aan de landen (of gebieden) in oorlog (het Midden-Oosten en Vietnam), een ontwikkelingsland met een zeer eigen karakter (en op weg naar opname tussen de 'groten der aarde'): China en uiteindelijk Zaïre, omwille van zijn speciaal karakter als ex-Belgische kolonie. Parallel met de derde vraag gingen we op zoek naar het antwoord op een vierde: kunnen we bepaalde belangstelsfocussen onderscheiden? Daartoe deelden we het materiaal in vier grote groepen in, naargelang van de betrokken partijen.

Deze groepen waarin we de derde-wereld-informatie onderbrachten zijn eigenlijk voor de hand liggend. Er is vooreerst de berichtgeving uit en over de derde wereld zelf, daarnaast zijn er onze relaties op allerlei vlakken met de derde wereld. Twee andere belangrijke elementen bepalen de overige groepen. In de eerste plaats is er het feit dat velen van ons, en met « ons » bedoelen we in deze studie dan de zogenaamde

'ontwikkelde' wereld, zich om allerlei redenen in de derde wereld ophouden. Daar staat tegenover dat de derde wereld ook naar ons toekomt, hetzij door toevallige omstandigheden, hetzij meer permanent, vooral door de aanwezigheid van gastarbeiders naast vreemde studenten en diplomatieke of culturele vertegenwoordigers. Bovendien is er een als het ware meer geestelijke tegenwoordigheid van de derde wereld bij ons door toedoen van allerlei acties, manifestaties op alle terreinen, organisaties en dergelijke. Allemaal elementen die toch minstens pogen ons bestendig bewust te laten zijn van de realiteit van een wereld in ontwikkeling. We komen derhalve tot vier grote groepen. De derde wereld zoals die hier aanwezig is, hetzij door mensen uit de ontwikkelingslanden (DW-hier I) hetzij door allerlei manifestaties in de meest brede betekenis van het woord (DW-hier II) vormt een eerste groep. De derde wereld zelf nemen we als tweede groep (DW) en onze relaties met de derde wereld als derde (Wij en DW). De vierde groep tenslotte heeft betrekking op onze aanwezigheid in landen van de derde wereld (Wij in DW).

Deze indeling in groepen is echter slechts een eerste benadering. Ze laat zeer veel vragen onbeantwoord over de behandelde onderwerpen. Van welke aard zijn bijvoorbeeld onze relaties met de derde wereld, volgens het ene of het andere bericht? Zegt een bericht ons iets over de sociale voorwaarden, de cultuur van een bepaalde streek of land, geeft het enige achtergrond of is het gewoon een 'fait-divers'? Om op dergelijke vragen te kunnen antwoorden was er een tweede indeling nodig, in onderwerpen die in elk van de groepen aan bod kunnen komen. Bij het uitzien naar bruikbare categorieën gingen we te rade bij een gelijkaardige studie, namelijk die van ABU LUGHOD, over het internationale nieuws in de Arabische pers (ABU LUGHOD, Ibrahim, *International News in the Arabian Press. A Comparative Content Analysis*, in *Public Opinion Quarterly*, vol. XXIV, n° 4, Princeton, Winter 1962, pp. 600-612) omdat die wat bedoeling en opvatting betreft vrij dicht aansluit bij wat wij beoogden. Abu Lughod geeft als categorieën: 1. politiek, 2. cultuur en godsdienst, 3. economie en gezondheid, 4. voorspoed en sociale aangelegenheden, 5. officiële aankondigingen. Deze vijf categorieën leken ons een goede basisindeling. Nochtans leek het voor ons onderzoek nuttig het aantal categorieën hier en daar verder op te splitsen en enigszins uit te breiden. Uiteindelijk stelden we dan de volgende lijst op als werkinstrument:

1. binnenlandse politiek,
2. buitenlandse politiek,
3. (binnenlandse) economie,
4. buitenlandse economische relaties,
5. cultuur (met inbegrip van godsdienst),
6. sociale problematiek (met inbegrip van gezondheid en nood-situaties),
7. achtergrondinformatie,
8. varia,

Wij splitsten de categorieën politiek en economie op in binnen- en buitenlandse omwille van de manier waarop actueel het ontwikkelingsvraagstuk meestal benaderd wordt, namelijk als een (hoofdzakelijk buitenlands) politiek-economisch probleem. De categorie 'achtergrond' werd ingevoerd vanuit een bepaalde ervaring. Sedert geruime tijd stelden we vast dat we regelmatig moeilijkheden kregen met het begrijpen van krantenartikels over de derde wereld, omdat er zo weinig context werd gegeven. Deze categorie leek ons belangrijk omwille van de duidelijkheid en begrijpelijkheid van de derde-wereld-

informatie in het algemeen.

Omwille van de duidelijkheid geven we kort een zo volledig mogelijke omschrijving van wat door de verschillende categorieën gedekt wordt.

— Binnenlandse politiek: hierbij werden alle artikels ondergebracht die betrekking hebben op alle binnenlandse politieke activiteiten van de verschillende landen in de bestudeerde gebieden. Bij mogelijke onduidelijkheid volgden we de duiding zoals gegeven door de krant waarin het bericht werd gevonden. Zo tekenden sommige kranten het conflict in Bangla-Desh tot aan de officiële onafhankelijkheidsverklaring als een probleem van innerlijke Pakistaanse politiek, andere reeds als een conflict tussen Pakistan en Bangla-Desh. Hier en daar gold hetzelfde voor het Vietnamprobleem.

— Buitenlandse politiek groepeerde eigenlijk vooral twee mogelijke onderwerpen. Vooreerst zijn er de buitenlandse politieke relaties van ontwikkelingslanden met andere derde-wereld-landen. Daarnaast zijn er gelijkaardige relaties met landen uit de zogenaamde 'ontwikkelde' wereld. Zodoende valt alle buitenlandse politieke activiteit onder deze categorie. De verdere klassering gebeurde dan door de confrontatie met de verschillende groepen. Daar komt bijvoorbeeld de onderlinge buitenlandse politiek tussen derde-wereld-landen bij de groep DW terecht, de rest bij Wij EN DW. Natuurlijk vallen ook de onderlinge bezoeken of aanwezigheden op politiek vlak onder deze categorie. Ze kunnen dan naargelang hun aard weer bij DW-hier of bij Wij IN DW worden geklasseerd. Zo zullen we bijvoorbeeld bij de analyse van het materiaal over Vietnam regelmatig de klassering 'buitenlandse politiek — Wij IN DW terugvinden.

— (binnenlandse) Economie omvat als categorie alle artikels die over de economische aspecten van een of ander ontwikkelingsland handelen. Het betreft wel deze aspecten die dus werkelijk op binnenlands vlak liggen zoals bepaalde eigen realisaties, eigen initiatieven en dergelijke.

— Buitenlandse economie dekt vooral de handels- en verdrags-elementen op buitenlands economisch vlak. Deze categorie dekt dezelfde elementen als de categorie buitenlandse politiek maar dan op economisch terrein.

— Onder cultuur verstaan we alle culturele (en godsdienstige) eigen trekken van de verschillende ontwikkelingslanden. We namen hier cultuur dus als een ruim begrip dat vooral door de eigenheid van de betrokken landen wordt gelimiteerd. Dit betekent dat cultuuroverdracht of aspecten ervan (missienieuws en dergelijke) niet bij deze categorie worden ondergebracht. Zo wordt bijvoorbeeld de beschrijving van een inlandse huwelijksritus wel, de wijze waarop in één of andere missie katholiek getrouwd wordt niet in deze categorie ondergebracht.

— Bij de sociale berichtgeving werd de informatie over sociale problemen, hetzij door economische factoren hetzij door natuurrampen of andere meer toevallige factoren veroorzaakt, ondergebracht. Het gaat dan natuurlijk wel over de sociale implicaties van deze factoren. Een artikel over de economische factoren zelf hoort natuurlijk bij één van de categorieën over economie thuis.

— Achtergrondinformatie is een betwistbare categorie. Men zou hier ook kunnen spreken van een alle-categorieën-omvattend 'journalistiek genre'. Het betreft hier inderdaad deze informatie die ons in eenzelfde artikel een algemeen beeld van een bepaald land schetst en dit met inbegrip van elementen die elk afzonderlijk bij één van de hoger genoemde catego-

Voor elk van deze paragrafen gaven we het aandeel van de verschillende groepen, daarna van de verschillende categorieën zoals die hoger omschreven werden.

Na het omschrijven van de steekproef, gebaseerd op het principe van de geconstrueerde maand voor elk van de twee bestudeerde jaargangen, bleef er een belangrijk probleem van inzichtelijkheid. We kwamen in de loop van het onderzoek immers tot de vaststelling dat relatieve cijfers niet de volledige werkelijkheid illustreerden.

We beperkten ons daarom niet tot de procenten alleen, hoewel die natuurlijk de gemakkelijkst vergelijkbare elementen zijn, maar geven ook telkens de absolute cijfers. We wilden ons immers niet beperken tot de innerlijke verhoudingen binnen de verschillende kranten. De absolute cijfers hebben belang wanneer we de hele zaak als het ware van de lezers uit gaan bekijken. Ter illustratie bv. de verhouding totale versus redactionele oppervlakte. De procenten antwoorden op een vraag in de aard van «hoe groot is de inspanning van elke krant om, in vergelijking met het totale pakket waaruit zij bestaat, werkelijk informatie te brengen»? Van hun kant geven de absolute cijfers veeleer een antwoord op een vraag als «Hoeveel informatieve lectuur krijg ik aangeboden afgezien van de rest van de krant?». Het is bijvoorbeeld mogelijk dat een krant een vrij hoog procent redactioneel materiaal heeft, niet omdat zij ons veel dergelijk materiaal biedt, maar wel omdat zij daarnaast weinig ander materiaal afdrukt.

Zo stelden we bijvoorbeeld vast dat Gazet van Antwerpen op maandag ongeveer 36% redactionele oppervlakte drukt en slechts ongeveer 16% in de zaterdag-zondag editie. Dit betekent echter daarom nog niet dat we in de zaterdag-zondag editie slechts de helft aan redactionele inhoud krijgen aangeboden. Hier tonen de absolute cijfers inderdaad aan dat het reële verschil bepaald gering is, nl. 14.613 cm² op maandag tegen 14.070 cm² op zaterdag-zondag. Het veel kleinere procent vindt duidelijk zijn oorzaak niet in de afname van de redactionele oppervlakte, maar wel in de toename van het gedeelte besteed aan zoekertjes, plaatsaanbiedingen en dergelijke. We stelden hetzelfde vast bij andere kranten en in de onderlinge vergelijking van de kranten. Zo vertegenwoordigt het gemiddelde procent van Volksgazet ($\pm 35\%$) merkbaar minder reële oppervlakte (8.475 cm²) dan het lagere gemiddelde procent van Gazet van Antwerpen ($\pm 26\%$) dat echter meer reële oppervlakte dekt (15.525 cm²). Beide cijfers waren dus belangrijk omdat ze ons twee duidelijk verschillende antwoorden gaven.

Voor elk van de twee bestudeerde jaargangen werd dan een uitgebreide analyse doorgevoerd. We kunnen de vragen die hierbij voorlagen tot de vier belangrijkste beperken:

1. Welke is het aandeel van de derde-wereld-nieuws in de redactionele oppervlakte van de verschillende kranten?
2. Welke bronnen worden in welke mate aangewend voor de betrokken nieuwsgaring?
3. Hoe ligt de «ruimtelijk-geografische» spreiding van de behandelde informatie?
4. Waar liggen de belangstellingsklemtonen in de derde-wereld-informatie?

Mogelijke nevenvragen waren die naar het besteden van regelmatige rubrieken, reportages, opiniestukken en artikels met speciale 'aandachttrekkers' aan de geviseerde onderwerpen. De verhouding titel-artikel-illustratie en de spreiding over de verschillende bladzijden kwamen ook even aan bod.

Domineerden deze vragen deel I (1966) en deel II (1971) van

de studie, dan werd het derde deel vooral beheerst door de vraag: Is er een zekere evolutie vast te stellen in de loop van de vijf jaren en zo ja in welke zin?

De bedoeling van het derde deel was dus de gegevens zoals we die voor 1966 en 1971 verkregen hadden met elkaar te confronteren. We wilden op die manier nagaan of er al dan niet, min of meer belangrijke veranderingen zijn waar te nemen.

We volgden helemaal dezelfde indeling als in deel I en II. Uit de vroegere tabellen stelden we gemakkelijk vergelijkbare tabellen samen, uiteraard zowel voor de absolute als voor de relatieve cijfers. Naast deze tabellen die dus eigenlijk niet meer dan samenvattingen zijn van de gegevens uit deel I en deel II berekenden we ook zogenaamde 'evolutie-tabellen'. Vanzelfsprekend kwam hier naargelang het geval zowel toe- als afname bij te pas. Bij deze berekeningen stelden we het voor 1966 bekomen cijfer steeds gelijk aan 100. Daarna berekenden we in hoeverre het voor 1971 bekomen cijfer ten opzichte daarvan een toe- of afname betekende. We kunnen de uitgevoerde berekening in deze formule samenvatten:

$$\left(\frac{100}{\text{cijf. 1966}} \times \text{cijf. 1971} \right) - 100 = \text{toe-/afname.}$$

Het aldus bekomen resultaat dient niet zozeer als een 'concreet' getal te worden beschouwd, maar wel als een in alle richtingen makkelijk vergelijkbare 'abstractie'. Het is dus een uitdrukking van een soort 'grootte-orde' van de toe-, respectievelijk afname. Hiermee bedoelen we dat het er ons vooral om te doen was een soort 'coëfficiënt' (hoe onnauwkeurig deze term hier ook moge zijn) te bekomen, die zowel ten opzichte van de andere elementen in dezelfde krant als met de elementen van de andere kranten kon vergeleken worden. We maakten dergelijke 'toenametabellen' zowel voor de absolute als voor de relatieve cijfers. Het was immers perfect mogelijk dat een vrij grote toename van het geboden materiaal over een bepaald onderwerp (in absolute cijfers dus), een veel kleinere toename of zelfs een afname betekende ten opzichte van het geheel van het materiaal (in de relatieve cijfers) en omgekeerd.

Uit wat voorafgaat zal wel duidelijk zijn dat het een erg hachelijke onderneming is de resultaten van dit werk, dat 170 tabellen bevat, op een overzichtelijke en enigszins begrijpelijke wijze samen te vatten. We zullen trachten enkele aantekeningen te maken bij het geheel van de bekomen resultaten. In het geheel van de (bestudeerde) Vlaamse kranten blijft het aandeel van de derde-wereld-informatie in het totaal van de redactionele oppervlakte vrijwel gelijk over de hele bestudeerde periode. Dezelfde bronnen blijven aan bod komen, dezelfde blijven als bron miskend (we denken bv. aan Tass). Over het algemeen zijn de berichten die over de derde wereld zelf handelen (vgl. de hoger gegeven omschrijving van de verdeling in groepen) veruit de belangrijkste: 51.79% in 1966 en 59.98% in 1971. Eigenaardig genoeg daalt het procent informatie over onze relaties met de derde wereld van 19.68% tot 9.45%, terwijl de aandacht voor de aanwezigheid van de derde wereld bij ons van een aandeel van 3.80% oploopt tot 18.34%. Helaas is deze stijging niet zomaar positief te noemen. Het grootste deel hiervan valt samen onder de categorie varia en slaat dus op enerzijds gerechtszaken, anderzijds acties en manifestaties in verband met een of ander probleem. Het is trouwens over het algemeen slechts het fait divers dat zich in een ruimere belangstelling (van 20.13 naar 39.03%) mag verheugen. Alleen de buitenlandse econo-

mische relaties komen in 1971 ook iets beter aan bod, 5,30 % in plaats van 2,34 % in 1966. Van speciale aandacht of klemtonen is er al bij al weinig of geen sprake.

Als we het geheel trachten te overschouwen blijft er hoe dan ook een indruk van verwarring. We vinden zeer weinig systematiek terug in de hele informatie over de derde wereld. Om het even hoe we het materiaal benaderen, als geheel, land per land, krant per krant of onderwerp per onderwerp, een werkelijke lijn is er nauwelijks of niet in terug te vinden. Misschien mogen we wel aanstippen dat er tussen 1966 en 1971 een verschuiving van de aandacht heeft plaatsgevonden van Afrika naar Azië. Nu menen we nochtans niet dat er in die periode bepaald veel minder gebeurd is in Afrika. Het komt ons eerder voor als een soort spontane verandering van blikrichting. De nog nawerkende drukte rond Zaïre in 1966 liet heel Afrika meeëten van de koek. Toen later in Azië enkele meer markante feiten, o.a. Vietnam, naar voren kwamen en bovendien de stormen en interesses rond Zaïre min of meer geluwd waren, ging het eerstgenoemde werelddeel meer aandacht genieten.

De duistere redenen waarom Midden- en Zuid-Amerika steeds maar in de schaduw blijven, zijn niet zomaar meteen aan te duiden. Wij durven, naast de censurering op export van informatie die in verschillende Latijns-Amerikaanse staten bestaat, bepaalde politiek-economische factoren vermoeden, waar een niet nader te noemen grootmacht die ook bij ons economisch (en politiek?) wel wat in de pap te brokken heeft, niet vreemd aan is.

Het feit dat tussen 1966 en 1971 het Midden-Oosten een veel belangrijker plaats is gaan innemen in de derde-wereld-informatie zou gewoon een gevolg kunnen zijn van de inspanningen die, vooral van Palestijnse zijde, in deze periode werden ondernomen om de wereldopinie wakker te schudden voor de problematiek. Hoe men over de daartoe soms gebruikte methodes ook moge oordelen, men kan moeilijk ontkennen dat dit aspect van het opzet blijkbaar wel resultaten heeft geboekt.

Bij het beschouwen van de hele toestand van de derde-wereld-informatie bekruipt ons een zeker gevoel van onbehagen. Het is uiteindelijk allemaal erg beperkt en zeer wisselvallig. Het geval Zaïre, dat in 1971 vrijwel uit de informatie verdween, is wel tekenend voor een zekere willekeur en toevalligheid in de benadering van de derde wereld en zijn problemen.

De zeer beperkte aandacht van onze kranten voor de werkelijke gronden van het ontwikkelingsvraagstuk is een pijnlijke vaststelling, al noteerden we dan een geringe evolutie tussen 1966 en 1971. Blijkbaar is men er zich op de meeste redacties nog niet helemaal van bewust dat de goedbedoelde, maar toch altijd min of meer post-koloniale paternalistische aanpak van dit probleem zo stilaan zijn tijd heeft gehad. Er is tenslotte meer dan het 'mogen' deelhebben aan onze verworvenheden (we drukken ons nu gereserveerd uit). Het is precies de mens in de derde wereld die zo weinig aan bod komt in de informatie terzake. De grotere aandacht voor politiek-economische elementen gaat over de mens heen en behandelt structuren en overeenkomsten op hoog niveau. We hebben praktisch geen materiaal gevonden waar de implicaties hiervan voor de brede lagen van de bevolking werden aangehaald.

Hoe dan ook, de hele derde-wereld-informatie is een erg beperkte aangelegenheid. We kunnen dit duidelijk maken aan de hand van een wellicht nogal eigenaardige vergelijking. We

zijn heel even gaan narekenen hoeveel oppervlakte in de door ons bestudeerde kranten aan stripverhalen werd besteed. Deze gegevens hebben we dan vergeleken met de informatie die in dezelfde kranten aan de derde wereld wordt toebedacht. Daaruit blijkt dat, meer nog in 1966 dan in 1971 de kranten een grotere oppervlakte besteden aan stripverhalen dan aan derde-wereld-informatie, of met andere woorden: informatie over 2/3 van onze wereld.

Al bij al mogen we misschien zeggen dat *Gazet van Antwerpen* en *De Standaard*, hoewel iets minder, de kranten zijn waar 'het meest vaart in zit', zoals eerstgenoemd blad het zelf graag uitdrukt. Vooral *Gazet van Antwerpen* liet ons qua evolutie de beste indruk na voor wat ons onderwerp betreft. Dit wil daarom nog niet zeggen dat we over de hele lijn de loftrampet kunnen steken, maar in het land der blinden is één oog nu eenmaal nog altijd koning. Aan de andere kant zouden we in termen van de verbruikersverenigingen *Het Laatste Nieuws* als de slechtste koop kunnen noteren, althans op het vlak van de derde-wereld-informatie. Een 'beste koop' kunnen we moeilijk aangeven omdat ook al de andere bladen toch wel echt zwak blijven.

We kunnen er tenslotte niet genoeg de nadruk op leggen dat de hier beschreven resultaten uitsluitend op de oppervlaktecijfers berekend zijn en dus helemaal niets, maar dan ook niets zeggen over de inhoudelijke waarde van deze artikels. Een studie op dit vlak zou wel eens een gans andere « rangschikking » kunnen geven. Een zekere « inhoudelijke » indruk kunnen geïnteresseerden misschien krijgen als ze de verschillende kranten even napluizen over een onderwerp als bv. de nog tamelijk recente gebeurtenissen in Chili.

We zijn er ons van bewust dat deze studie, gemaakt op basis van verward materiaal, ook niet altijd een even heldere indruk nalaat en zeker het onderwerp niet uitput. Ons materiaal blijft beperkt tot 1581 artikel(tje)s met een gemiddelde oppervlakte van 181 cm². We hopen nochtans toch een kleine bijdrage te hebben geleverd tot de situering van de derde wereld in de Vlaamse dagbladers.

Waarschijnlijk is deze studie slechts een inleiding tot een mogelijk meer uitgebreid onderzoek. We stellen dan ook graag het verzamelde materiaal ter beschikking van al wie dieper op dit onderwerp zou willen ingaan.

PAUL ICKX

ADVERTEREN IN DIT NUMMER :

«Massacommunicatie»	10
Ampex S.A.	12
Standaard Boekhandel	14
«Het Belang van Limburg»	21
Delgay	25
Sporta	27
Acco	35
«Gazet van Antwerpen»	37
«Het Nieuwsblad»	38
Columbia Advertising	41
Allumalux	42